

לזכרו

של

שלום נמלי

אני נזכר בחודש מאי 1940 במפגש מתנדבים שנערך בבית החלוץ בצפון לונדון. התאספנו שם, מתנדבים בגילים בין 17—19, שנענו לקריאת התנועה, ללכת להכשרת „דוד אידר“. שם, בפעם הראשונה, פגשתי את שלום. כעבור שבועות מספר, כבר בהכשרה, אלפי, משה, שלום ואני, התחלקנו בחדר, ורק אז, התחלתי להכיר אותו.

הרקע שלו היה שונה לגמרי מהרקע שלי. הוא נשאר, בלי הורים, בגיל צעיר, גדל אצל קרובי משפחה שונים, והוא נאלץ להפסיק את לימודיו לפני שהוא רצה. הוא ידע על דרכינו מאחיו, וגם אביו היה ציוני, אבל רק בהכשרה הוא התחיל להרגיש בחוסר הידע שלו ביהדות, בציונות, ובסוציאליזם, והיה מבלה שעות על גבי שעות בקריאה. הוא עבר תקופות קשות בהסתגלות לחיי חברה — היות ואחרי שנים רבות של צורות חיים בלתי מספקות, רצה להיות חופשי מהתראות.

הוא קבל ספוק רב מקריאה וכתיבה, שעזרו לו בהתפתחותו האישית.

עד התקופה שנודעה לו על מחלתו ומגבלותיו הגופניים, הוא עבד בכל מקום, בשדה, ברפת, במטעים, וגם התחיל להיות כוח בחיי החברה שלנו, בארגון „זיגיס“. היתה לו תכונה יוצאת מן הכלל לתרגם את בעיות השעה למקרים הומוריסטיים. רוב השנים בין 1940—1946, גרנו ביחד, התיידדנו, והתקרבו קרבת אחים. עד כמה שהשפעתי על התפתחותו אינני יודע, אך אני שיתפתי אותו לרוב התלהבויות, והגעתי לא מעט למסקנותי עם עזרתו.

תקופת עליה „ב“, היתה תקופה כה עשירה בחיי הרבה מאתנו, אבל שלום לא היה מסוגל להשתתף בזה יחד אתנו, בגלל מחלתו, והפסדנו אפשרות של כתיבה ובטוי, שיכול היה להשאר לדורות. כשהגענו כולנו לכפר בלום, והוא ממש סבל ממגבלותיו, אך, פעם אחד דוקא בגלל זה, הוא קבל אפשרות לעבוד ב„הגנה“ בירושלים, שנתן לו ספוק רב, והרגשה שהוא עושה מהשהו. בחדרה, שלום נעשה לגזבר-פנים, ומנהל חשבונות. הוא לא אהב את העבודה בפנים, ושאף תמיד לעבוד בחוץ או להיות נגר.

חלום אחד כן היה לו: לכתוב סיפורים. וכמה שהוא שמח כשניתנה לו האפשרות לערוך את „בנין“, עתון התנועה. אבל הגורל לא נתן לו מספיק זמן. הוא היה חבר, שחשב הרבה על בעיות חברה ומשק, והבעיות האלו העסיקו אותו הרבה. שנים רבות היה זה שלום שהכין את הדו"חים בעד המוסדות ואת הניתוחים על המצב המשקי. כשלא הצליח לרפאות את המשק התייחס אל הכשלון כאל כשלון פרטי. במילותיו האחרונות, במכתב ששלח מבית החולים באנגליה התנצל על שלא היה מסוגל למלאות את חובותיו כראוי, וכיווה עד הסוף שעוד יספיק לשנות את המצב.

קשה להפריד בין שלום והחיים. הוא הפיק הרבה מהחיים, אהב אותם, נאבק אתם, וצחק עליהם, אף הוסיף להם מדמיונו היוצר, המקורי והמשונה. בתוכו חיו יחדיו הלכי רוח עזים של נאמנות לערכי-יסוד אישיים וחברתיים, וייצר דוחף של ההרפתקאה והרומנטיקה. מרדן עליז ועקשן, בז לחוסר-כנות וליומרות — ובוודאי היה הראשון שהיה מלגלג להערכות עליו, אתו הסליחה. איש רוח אמיתי, רוחו וזכרו יוסיפו לחיות בקרבינו.

שלום כהן („שוקי“)

שלום האח.

מלחמה אכזרית משתוללת באירופה וחושך ירד על עולמינו. לפני המפלצת הנאצית נופלות ערים ומדינות, חזיתות פרוצות לאורך ולרוחב היבשת. אנגליה במצור נאבקת על חייה, תודעת המלחמה חודרת למוחו של כל אדם — ישיש וילד כאחד. מתחילים להסתנן סיפורי אימה על השמדת עמנו מעבר לים. הפחד מתגנב ללב וביחוד ללבו של הילד היהודי המנותק לרוב מקרוביו והוריו בגלל „הפנוי“ הגדול של ילדי הבירה לונדון (שם התרכזה רוב מנינה של האוכלוסיה היהודית) ופיזורים בערי השדה.

אני בן 9 שנים, נמצא אצל משפחות גויות שונות בערי שדה. כל ביקור של שלום היה כמו קרן אור שלוחה בלילה — הוא מלא מרץ והומור צעיר ויפה תואר; דמות נערצת. בקוריו עודדוני והפיחו בי רוח תקווה, כלום אפשר היה לפקפק בדרכו דרך העליה וההגשמה האישית כדרך היפה והיחידה הנשארת ליהודי, ובמשנה תוקף על רקע אותה תקופה עת נטבח העם באלפים?

עם חלוף השנים ואני בגרתי מעט לא רפתה אמונה זאת ששלום נטע בי והוא היה אחד מסמליה החיים. הוא הלך והגשים את אמונותיו בכל הלהט והחום על אף המגבלות הקשות שנערמו בפניו.

בשנים האחרונות של המלחמה עברתי ל„בתים“ שהוקמו על ידי תנועת „הבונים“ כדי לקלוט ילדים יהודיים „מפונים“ לחנך אותם לחיי צוותא ולעליה. כעבור זמן מה הועבר שלום מן ההכשרה בחוות דוד אידר להיות בין מדריכינו. אותה תקופה הפכה להיות בין היפות בילדותי, לשלום היתה אישיות מקרינה והוא היה מדריך אהוב, אך הוא לא שכח גם אותי כאח והשתדל לפצותיני על שנות בדידות וסבל. קשה לרשום במילים את רגשותי כלפיו באותה עת — תערובת של הערצה, גאווה ואהבה. זכורני פעמים מספר כשחמקנו מעיניים צופיות וירדנו לעיירה הקטנה לחזות בסרט וללעוס דבר-מה ממטעמי המקום, או נסיעה ליום תמים לעיירת קייט סמוכה לשוטט על חוף הים ולהתבונן בקייטנים. שלום ידע מאין כמוהו למצות את הצד ההיתולי בארועים ובטפוסים שנקרו בדרכינו. הוא היה מחקה את אופן ההלוך והדיבור של אנשים שונים להנאתי המרובה.

הנסיעות לבקר את שלום בתקופת החלמתו מהמחלה הקשה שפקדה אותו בבתים היו כנסיעות חג בשבילי. בסך הכל היינו יושבים ומפטפטים, להשתולל כמו קודם לא יכולנו, אך הרוח האופטימית הזאת שאפפה אותו היתה מדבקת ומרוממת. נפרדתי ממנו תמיד מעודד ושמח.

לאחר המלחמה ועד לתקופת עלייתו ארצה חזר שלום לחוות ההכשרה וכמו שהיה שם אזכור אותו תמיד. מוקף חבריו, מתבדח, עירני, דוחק את חולשות הגוף ברצון הברזל לחיות ולמצות את אורח החיים האהוב עליו. אדם לבבי, חברתי ובלתי אמצעי ביחסיו עם הסובבים אותו — יחד עם זאת דוגמא אישית מופתית בשבילי. כך אזכור אותו תמיד.

במפעל חייו החי והנושם-בקיבוצו וכן בילדיו משתקפת דמותו שלו, יהי זכרו ברוך.

פסח פורת, ניר יצחק

התקופה — אחר מלחמת העולם הראשונה, והקהילה היהודית בלונדון מרוכזת במזרח העיר, בגיטו מרצון, רוב רובם מתפרנסים ממסחר זעיר והמקצועות היהודיים. החיים הקהילתיים פוריים, ספרות פנימית, ותנועה ציונית חזקה, זהו הרקע שבו חיה משפחתנו.

אבי, היגר מרוסיה בגיל צעיר, התפרנס מהוראת עברית ומחזנות בבית הכנסת, ציוני נלהב ויהודי גאה. כשדברתי פעם בנוכחותו, בתום לב, על חג המולד, שעמד לחול, קבלתי סטירת לחי הגונה. זה היה אופייני לאוירה בבית. היתה זו יד הגורל, שאבא חלה, ונמנע ממנו לעלות ארצה.

שלום היה השלישי בין ארבעת הבנים. ובמשך שמונה שנים הצעיר במשפחה. היה ילד נעים, וזכה ליותר פינוק מהאחרים, בלי ספק נחרטה באופיו עובדה זו. כי ידע להתמזג בחברה, עובדה נוספת, חוסר בנות במשפחה, הביאה אולי לגישה רומנטית במקצת לבעיות רבות, שהתבטאה לאחר כך בדביקות לרעיון ההגשמה החלוצית, ושגם מצאה בטויה ברבים ממכתביו של שלום.

היינו מנותקים בהרבה מהסביבה האנגלית, למרות שספגנו את תרבותה. למרות שכל אחד מאתנו ברח לתקופה מדברים יהודיים, מצאנו את דרכנו בחזרה לתנועת הנוער הציונית. היה קשה בבית, כי אחרי מות אבא, המשפחה סבלה, כולנו נרתמנו בעול קיומה — ושלום, נער בן שמונה, חילק עתונים בסביבה, באחריות מלאה.

עברו השנים, ובאה מלחמת העולם השנייה. אמא נפטרה, ושלום בגיל שמונה עשרה יצא להכשרה. היה משוחרר מגיוס מטעמי בריאות. מבחינה חברתית היתה זו תקופה מאושרת בשבילו, כי שם מצא את מקום עגירתו. קשה היום לזכור איך חרש שעות רבות והלך אחרי שני סוסים. הוא נענה לאתגר זה כמחאה על חולשתו, תכונה שאפיינה אותו כל חייו. הוא לא קיבל אסורים בקלות, לחם נגדם, והרופאים תמיד אמרו: „עליו להתנהג כאדם שצריך לשמור על עצמו, אבל הוא מתנהג כאדם רגיל“.

כשעלה ארצה, השתתף בבניית כפר הנשיא בתנאים הגרועים שהיו אז, והתמרמר על כך שמבחינה גופנית לא יכול לעשות יותר. תבע מעט בתחום החמרי, הסתפק במועט, והתקדמותו של המשק היתה חשובה בעיניו כמחזקת היסודות, אם הביאה גם לשפורים אישיים — היה זה דבר משני.

הוא ליווה את התפתחות המשק בהרבה תסכיתים ומאמרים, אפיין את כולם ההומור התמים, והמרענן, שביטל את המכשולים. אף על פי שלא הקל ראש בתנאים הקשים ובאכזבות. מצב בריאותו, אילץ אותו, וגם נתן לו אפשרות לפתח את כשרונותיו בכתיבה, וזכינו לראות מלוא החופן מפרי עטו, ובמיוחד המכתבים שחיכינו להם: מלאי עליצות ותיאורים מרתקים.

מלאה שנה מאז שנפטר. שנה אחרי שנפרדנו ממנו לשלום לפני ההמראה לאנגליה. הוא עודד אותנו, ושוכנענו, כי אחרי שעבר כל מה שעבר בבתי חולים, הוא יעבור גם את זה, יחזור אלינו. במלה טובה השקיט אותנו ונטע בנו בטחון. אבלים אנחנו. משפחתו, ידידיו, קיבוצו, כי היה חלק מאתנו. נעלה מהשגתנו,

המחשבה שלא יבוא לקראתנו בבואנו למשק, בברכה מאירת פנים, או שלא נפגש איתו באיזו פינת רחוב בסביבה שבה עבד. ואז כשעומדים מול המציאות המרה, היש נחמה בשבילנו. אולי — כי במלים אנחנו יכולים להתנחם. בל נזכור אותו באידיאליזציה של חיו, ומעשיו, זה מטשטש ונותן תמונה מסולפת. לא גבור היה, אבל היה בו מהגבורה. כי ידע לחיות, ומדוגמתו יכולים אנחנו ללמוד. יש נחמה שנעשה הכל בשטח הרפואי, ולא נחסכו כל אפשרות ומאמץ, ולזה יש להודות לכל אלה שסייעו בכך.

נזכור אותו באהבה, כאדם שהעשיר את חיינו, אדם שהלך מאתנו ללא שוב.

יואל פורת

חצור

אתה זוכר בני את עץ השזיף העתיק שעמד בהכשרה, ואני ויואל הצלחנו „לשבר חצי“ ממנו. המקרה הזה הביא אותי, למעשה, ארצה ולקבוץ. השיחה הזאת התנהלה ב„כפר בלום“ בפגישה הראשונה ביני לבינו בארץ אחרי נתוק של שנים רבות. שלום היה הראשון בין האחים שהצליח לפלס דרכו ארצה. אני כל הזמן ציפיתי שיואל ולילי יגיעו ראשונים מבחינת הותק בגיל וחברות ב„חלוץ“, אבל שלום ואליס הצליחו להקדים אותם.

אם אומר, היה משונה מאוד לפגוש בשלום אחרי שנים רבות. אף פעם לא היה קיים קשר עמוק בינינו. ההבדל בגיל גם הוא היה גורם קובע. בשנים האחרונות שלי באנגליה בקרתי בבית אמי לעתים רחוקות, ואינני חושב שהחלפתי איתו יותר מחמשה-ששה משפטים. הוא היה נער מאוד סגור ועצור, וגם חולני.

באחד הבקורים הנדירים הזמנתי את הנערים שלום ויואל לבקר בהכשרה, הם קבלו את ההזמנה, באו, התלהבו, טפסו על עצים והצליחו לשבור חצי עץ. נדמה לי ששלום קבל שריטות אחדות, וחברי ההכשרה במקום לנזוף בהם, טפלו בהם יפה, ובעדינות, הגישו להם דברים טובים וצחקו מ„האחים פורת“. את המקרה הזה שחזר שלום בפגישה שלנו והמשיך: אין לך כל מושג בני איך היחס הזה של חברי הכשרה השפיע עלי. הרגשתי אצלכם אוירה של חמימות ובית, צניעות וגם פשטות, והחלטתי אז להצטרף לתנועה, ברגע המתאים.

כשאני נזכר בפגישה הזאת, גליתי לא רק אח, אלא גם ידיד טוב, התקשרנו מאוד במשך השנים והיה לנו הרבה משותף, וכל פגישה איתו היתה חוויה.

כשהיינו קטנים, ואבינו היה עדיין בחיים, לא היתה לנו שמחת חיים, האב היה חולה, ולגמרי תלוש מהמשפחה. היה אמנם ציוני, וציוני פעיל, אבל אף פעם לא הגענו לשיחה קרובה ואינטימית. כשהוא נפטר נשארנו בבדידות גדולה, כולנו חפשו משהו כדי לחרוג מן המסגרת של משחק קלפים ומועדוני ריקודים.

רק בתנועה חיינו השתנו מקצה לקצה, גילינו ערכים אחרים, חפוש דרך והמפעל הגדול שנקרא קבוץ, ונדמה לי ששלום התחיל לגלות את הערכים הללו עקב הבקור הראשון בהכשרה.

שנה חלפה מאז נלקח מאתנו שלום שלנו בטרם עת וקשה להשלים עם העובדה שלא נראה אותו יותר. הוא השאיר חלל גדול בלכתו ולעולם יחסר לנו חיוכו הטוב, מצב רוחו העליז ודרכו המיוחדת להצחיק את כלם ולהתבדח.

למרות סבלו הקשה בשנים האחרונות, ידע תמיד לעזור לאחרים ולעורר בהם תקווה. מצב רוחו הטוב וחוש ההומור שלו, אשר לא עזבוהו בכל מיני מצבים קשים, עודדו אחרים ונתנו בהם תקווה ואמונה.

נמצאים אתי מכתבים מאנשים רבים בתוכם זרים, אשר נפגשו עם שלום ואשר רצו להודות לו על עזרתו להם במילה טובה, בספור ובתקווה שנטע בלבם.

הנה חלק ממכתב שקבלנו מערבי תושב גוש חלב, לאחר תקופת שהייה בבית חולים יחד עם שלום:

„אני קבלתי את המכתב שלך ככתר לסוף עבודתי. אני מודה לך מאד על שנתת לי מרץ חדש ואני הרגשתי כאילו אני נמצא על ידך — ואתה מחייך והלב שלי נפתח לשמוע את הספורים היפים שלך“.

מילים אלו שבמכתב אומרות את מה שכלנו הרגשנו וכל מי שהכיר את שלום, מרגיש את הריקנות שנוצרה עם לכתו. תחסרנה לנו שריקתו היפה של קטעי מוזיקה רבים, דרכו לעזור לזולת ואותה אוירה של נועם וחופש שהשרה על סביבותיו תמיד.

צר לנו כל כך שאין הוא אתנו וקשה להשלים עם העובדה שלא נראה אותו יותר.

פסח פורת

שלום היה חלק מחיי במשך תקופה ארוכה למדי.

נפגשתי איתו בפעם הראשונה לפני 28 שנים בזמן שאחותי התאהבה בו. הוא היה יפה, מלא-חיים ואף אחד לא ידע ולא תאר לעצמו שהיה לו פגם בלב.

מאז לויתי אותו בשמחות ויגונות אין ספור. היה לו חוש חברתי בלתי רגיל. תמיד היתה לי הרגשה שנרקמה בינינו ידידות מיוחדת ונדמה לי שבכך היתה סגולתו המיוחדת — היכולת לתת לכל אחד מידידיו וקרוביו הרגשה שהם משהו מיוחד עבורו. כל פעם שביקרתי אצלו ואפילו במצבים הקשים ביותר הייתי חוזרת נשכרת.

עברה שנה מאז שנפטר וקשה להשלים עם העובדה שלא אראה אותו עוד, שלא אקבל מכתבים מלאי הומור ועניין. שלא אתוכח עמו על דרך חיים, שיטות חינוך, גידול הבנים וכל יתר הנושאים שהעסיקו אותנו.

אך יש במה להתנחם: הוא זכה לראות את חלום נעוריו מתגשם. הוא תרם את חלקו בבניית כפר הנשיא והספיק לראות קיבוץ גדול ומתפתח במקום שפעם היה רק הר-אבנים.

לילי פורת

קטע ממחזה

מערת של שלום

הימי : תודה רבה. באמת נעים כאן. יש לך משפחה יפה, הרי ! ועכשיו אני רוצה לשמוע אודות חייך כאן. במה אתה עובד, הרי ? שמעתי משהו על פרסומת, מה זאת אומרת בדיוק ?

הרי : אני עוזר למכור תוצרת של מישהו למישהו אחר שבעצם אינו צריך אותה.

הימי : טוב מאד, טוב מאד ! לארץ נחוצים עוד אנשים כמוך. תמיד אמרתי שתתקדם בחיים, שתהפך לאיש חשוב, נכון הרי ? אמרתי שעליך להוציא מראשך את כל המחשבות הילדותיות שהיו לך — על זה שמקומך בקבוץ בלי פרוטה בכיס. החברים שהיית מזמין לבית, אותם ה"שלפריס" מקבוץ ההכשרה, החולמים, בלי ידיעה איך להסתדר בחיים. איזה טיפוסים משונים ! בעצם לא היו להם שום כוונות להתקדם בחיים והקדישו את כל זמנם לקריאת ספרים על קומוניזם. התלבשו כמו פועלים פשוטים ועבדו כמו חמורים. ולמה — לשוא !

הרי : לשוא ? לשוא אתה אומר. כל ההכשרה הזו, כל החיים שחיו בצוותא במשך שנים בלי פרוטה בכיס כמו חופרי אללה, כל העבודה הקשה שעבדו ושאתה אמרת עליה שהיא יפה רק לגויים הפכה אותם לחלוצים שאתה כה מעריץ עכשיו. כן, אלה היושבים עכשיו בספר, והופכים שדה קוצים זרועי אבנים לאדמה פוריה, אדמה חקלאית עשירה. תביט על יגאל כאן, הוא נראה איש חשוב ועשיר, איש הגון, לא כן ? אבל לפני 10 שנים גם הוא נמנה על גוד קרועי הבגדים, אחד מאלה שלחם והחזיק בכל תנאי את ישובו הקטן שבגבול הסורי. שאז גם אני נמנית עליהם, סקלנו את השדות, שתלנו עצי פרי וזרענו חטה באדמה שאף איש בעל שכל ישר לא היה מסתכל בה. לא דוד, תשאר אתה בשטח שלך, במכירת חולצות, עניבות וחלוקי לילה, אני אשאר בשטח שלי ביצירת מילים שאינן חשובות כלל וקרועי הבגדים האידיאליסטים יסתדרו בלעדינו.

הימי : אם אתה אוהב אותם כל כך למה לא נשארת איתם ? למה עזבת אותם ? כמובן אני מעריך אותם והייתי האחרון להוציא להם שם רע אבל אני אומר : כל אחד לעבודתו הוא. זה לא בשבילי, וכנראה שזה גם לא בשבילך אבל אני לפחות כן בדעות שלי. נכון שעבודתי היא לעשות חולצות ובגדי גברים ואין מה להגיד, בגדי ידועים בשל טיבם ואיכותם. אני מוכר אותם ואני שוכר אנשים כמוך לעזור לי למוכרם. חלק גדול מהכסף שאני מקבל עבורם עובר למגביות ציוניות ומשם לאנשי קבוצים ואחרים ואולי מגיע אף אליך. כולנו עושים את חלקנו בבנין הארץ הזאת — אני במקומי, ואתה במקומך, ויגאל במקומו.

דני : אינני יכול לסבול את הדבור הזה. מה זאת אומרת שכולנו עושים את חלקנו במקומות הנכונים ? אתה בא לבקור אצלנו ומשך שעות ספורות מבקר ונותן

פתרונות לכל אחד: למה אתה עוד נמצא בחוץ לארץ? האם אתה יהודי או לא? למה אתה לא עולה ארצה, משתתף בבנין מדינת היהודים ומדבר עברית כיהודי? אתה חושב שאתה אנגלי אבל האנגלים אינם חושבים כך. אתה לא אנגלי ולא יהודי.

הימי: ומי אתה בכלל, להגיד לי דברים כאלה? שויצר קטן. אתה יהודי שאינו מאמין באלוהים ובדת ומחזיק חזירים בקבוצתכם. אתה היהודי האמיתי?

דני: מה יש ליהודי ולדת? נכון שאינני דתי ונמאסה עלי כל הצביעות הזאת. אנחנו ישראלים. פועלים, חקלאים, סוחרים, חיילים, גנבים, רשעים וקדושים. אנו יכולים לחיות גם בלי הדת שלך וגם בלי התרומות שלכם אבל האם אתם יכולים לחיות כבני אדם בלעדינו? אנחנו הצברים, השויצרים כפי שאתה קורא לנו, אנחנו המחיר שאתם משלמים בעד קיומכם הגאה בגולה!

יגאל: דני, דני מספיק! אין לך זכות לדבר במילים כאלו. לכל איש הזכות לבחור בדרך חיים משלו. אתה לא יכול להכריח אותו להתאים לדרך שאתה הולך בה אם אין רצונו בכך. ותודה לאל שמצב כזה קיים ויתקיים. אל תבוז לאלה היהודים הדתיים. האם לא בינם נמצאים הפועלים, החקלאיים, החילים, הרשעים והקדושים שלך? דת היא הזכות של כל פרט, ולמי שמאמין בה הדת היא יותר חשובה ויותר חיובית מכל הכדורים שאתה משחק בהם. נכון שאני לא איש דתי אבל אני מקנא באיש כזה. יש לו משהו אשר יעזור לו בכל מצב ובכל עת, משהו המעלה אותו מעל לחיה. אנחנו, הכופרים האמנו פעם בדת הקומור-ניסטית עד שרוסיה גלתה לנו מה יכול לקרות לדת כזאת. אנחנו המשולהבים של שנות השלושים חשבנו שנהפוך את העולם, אבל מה שומעים מאיתנו עכשיו? אני ואבא שלך דני שייכים לדור האבוד, הדור המאוכזב. והדור שלך דני, הצברים — איפה הוא? אחדים נמצאים בקבוצים, אחדים בנגב ואחדים בספר. יש ביניהם אידיאליסטים אבל איפה הרוב? דואגים לקריירה במשרד החוץ, באוניברסיטה, כמדענים וכו'. נכון שגם מקצועות האלה נחוצים אבל מי צריך לעשות את יתר העבודות? מי יפריח את השממה? תשפיע עליהם דני, ואל תנאום לפני דודך הזקן, הימי.

דני: לא צפיתי ליותר ממך. יגאל. אותה השקפה מורגשת בכל קבוצי הזרם שלך. סובלנים וחולמים חלשים כמוך הופכים את הקבוצה לכפר פרטי קטן אשר אין בו מאומה שיבדיל בינו והמושב הפרטי. נוחיות, פריז'ידרים, לינה פרטית, הספקה קטנה ובגדים למכירה בתלושים, עבודה בגינה בשבת ושום התענינות בפוליטיקה עד יומיים לפני הבחירות כשכל אחד ילך ויתן קול בעד הזקן. למה? מפני שככה עושים. אוטובוסים מלאים פועלים זורמים למשקים שלכם כל בוקר ועל זה אתם מתקיימים. לזה הפכת את הקבוץ שלנו!

יגאל: כשהיית בגילך, הרי, היית מדבר בדיוק כמוהו. אש, אש ועוד אש. שים לב דני, גם אבא שלך שינה את דעתו כשהוא התבגר קצת. ואני, גם אני דברתי כמוך

לפני 25 שנה. כמעט אותן המלים ואותן המחשבות ובאותם המצבים. ההורים, הדודים והחברים שלי לא הבינו ולא רצו להבין. רציתי להביא צדק לעולם ובימים ההם היה על מה ללחום. הפשיזם איים לשלוט בעולם, היהודים נרדפו בכל מקום. היו לנו שני דרכים בזמן ההוא — או להיות ציוני או להיות קומוניסט. ובימים ההם לא היה מקום לבוז למפלגה הקומוניסטית. היא משכה כהוגן. היא הפיצה מאות חוברות תעמולה, ספריית לנין הקטנה, וסטלין הקטנה, ואם היית קורא בהם היתה לך תשובה לכל בעייה — מזנות ועד למלחמה עולמית. ולא רק התיאור־ריה שלהם משכה את הנוער ובעיקר את הנוער היהודי אלא גם מעשיהם. בספרד, הפאשיסטים בכל העולם. כשהפושעים של מוזלי ניסו לחדור לאיסט אנד של לונדון שבו גרו רוב היהודים, הקימו מחסומים ברחובות וארגנו את היהודים ואחרים למאבק. והפאשיסטים לא עברו את הרחובות. המפלגה הקומוניסטית משכה דני. ומי שם לב לשמועות על מחנות רכוז בסיביר, על משפטי ראווה של בולשביקים נאמנים? זה היה כאין וכאפס לעומת המאבק האדיר שהנהיגו. היו כאלה שבחרו בדרך של ציונות סוציאליסטית כי למרות מאבקנו נגד הפאשיזם והבורגנות היינו גם יהודים ולא יכולנו לשכוח את המסורת, את הדת וההיסטוריה של עמנו, ואולי פתרנו את בעיתנו האישית וגם החברתית בדרך זו.

דני: לפחות עליתם ארצה וזו נקודה לזכותכם. אבל למה הכנסתם את החולשות שלכם לחיינו? זו ארץ קשה והדרך היחידה לבנות אותה היא בלי פשרות. ישר לענין והחלשים נופלים בצד.

יגאל: נכון שעלינו ארצה, הקמנו קבוצים והסתננו לאט־לאט לכל פינה בחיי הארץ. לא השלמנו לגמרי עם המציאות, ולא נתקנו את קשרינו עם התרבות האנגלו־סכסית והרגשת העליונות המוטעית שזאת נתנה לנו. אבל דבר אחד למדנו, דני ותשים לב. חלוצים וקבוצניקים אינם עשויים מחומר אנושי אחר. הם נורמליים עם כל החולשות וכל הכוחות של בני תמותה רגילים. הם אוהבים נוחיות והם נוטים לחיים משפחתיים אינטימיים והם מוכנים להתפשר עם המציאות. נכון הוא שרוב הקבוצים בזרם שלנו מכירים בעובדות הפשוטות האלו ובונים את חייהם בהתאם לכללים הפשוטים שצינתי. והקבוצים שלכם, דני, אינם רחוקים מאיתנו בהכרת העובדות. גם אתם השתניתם ותוסיפו להשתנות. גם לכם יש אותה הנוחיות, חיים משפחתיים, פועלים שכירים ויתר הדברים שבהם האשמת אותנו. ...אבל הנה אני יושב כאן, נואם ורועם ושופך דברי חכמה שבודאי נכנסים לאוזן אחת של דני ויוצאים מיד מהאוזן השניה. תסלח לי, הימי; שנאלצת לסבול את המריבות המשפחתיות שלנו.

הימי: זה היה מעניין מאד, מעניין מאד, בדיוק מה שאני אמרתי כל הזמן. כל אחד במקומו הוא, לחיות ולתת לאחרים לחיות. כמה פעמים אמרתי להרי כאן שהרעיונות הקומוניסטיים שלו יביאו אותו לסוף מר, וכמה צדקתי לפי דבריד. טוב שהוא עזב אותם בזמן.